

Szerk.: Zuzana Adamová, Karol Rosenbaum, Sziklay László. Bp. 1965. MTA Irodalom-történeti Intézete — Akadémiai K. 592 1.

A vaskos tanulmánygyűjtemény, mely Julius Dolanský szerkesztésében megjelent csehül és szlovákul is, jelentős kiadványsorozat újabb kötete. Egy másik irodalomhoz fűződő kapcsolataink bemutatása az orosz után nem véletlenül folytatódik a cseh és szlovák partnerrel. Indokoltta teszi ezt az évszázados szomszédság, mely bőségesen termelte ezeket a kapcsolatokat, másrészt kutatásunk viszonylagos fejlettsége. (Számos részlettanulmány mellett meg kell említenünk Sárkány Oszkár Magyar kulturális hatások Csehországban (Bp. 1938) című művét, továbbá Henrik Becker kitérő monográfiáját a cseh és magyar nyelvújításról: *Zwei Sprachanschlüsse* (Gerhard Mindt, Leipzig u. Berlin 1948), Kovács Endre és Jan Novotný történelmi összefoglalóját: *Maďari a my* (Praha 1959), valamint Csanda Sándor Magyar—szlovák kulturális kapcsolatok (Bratislava 1959) c. könyvét.)

Köztudomású, hogy a kelet-európai irodalmakban a politikai-társadalmi, a didaktikai funkcióknak jóval nagyobb szerep jutott és jut, mint például Nyugat-Európában. Egymás közötti kapcsolatainkban — épp az együttélés, a szomszédság, nemzeti életünk összefonódottsága miatt — azután különösen dominált a politikai-történelmi elem. Ezért helyenként még az irodalom fogalmának legtágabb értelmezése sem teszi elfogadhatóvá az „irodalmi kapcsolatok” kifejezés használatát. A cseh—szlovák—magyar gyűjtemény esetében sem. Így például Jan Novotný A cseh—magyar kapcsolatok történetéből az 1848 előtti nemzeti mozgalomban c. tanulmánya nem hogy irodalmi, de még csak nem is kulturális témát dolgoz fel. Kifejezetten történettudományi tanulmány ez Pulszky és Thun egy 1840—44-es vitájáról; sajnos, annak is avitt szemléletű. „Kilóg” a kötetből, amelynek alighanem leggyengébb darabja.

A cseh és szlovák irodalmakhoz fűződő kapcsolataink politikusi jellege adott tény. Azt a luxust, hogy kirekesszük itteni összehasonlító témáink közül akárcsak a sokat és szemrehányóan emlegetett mirage-kutatást, nem engedhetjük meg magunknak, hacsak nem akarunk lemondani a konkrét kapcsolatok anyagának jelentős hányadáról. Lényeges viszont, hogy a komparatista ilyen helyzetben világosan lássa, hogy külső irodalomtörténetet művel, s ne próbáljon „szükségből érényt” alapon elméletet fabrikálni. Mint azt teszi Káfer István (A kuruc kor képe a szlovák irodalomban): „A közel múltban megjelent kapcsolattörténeti antológiák, kézi-

könyvek, monográfiák és tanulmányok bizonyítják, hogy a historiásénekek, az egykorú népdalok, majd a reformáció és a barokk, sőt a felvilágosodás szlovák literatúrájának jelentős részét csupán nyelvi különbség választja el a magyar irodalomtól.” (117—118.) Ezt az álláspontot, amelyik irodalomról szólván a nyelvet elintézi egy „csupán”-nal, az a kemény és jogos vád érheti, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja az átadó és átvevő irodalom fejlettségi fokát, az asszimilációs mértékét, módját; az analógiákat, a hasonlóságokat holt azonosságokkal helyettesíti. Kétnyelvű, hungarus írók valóban léteztek a Káfer által említett időszakban, de ennek alapján elhibázott dolog majd 300 évre általánosítva hungarus irodalomról mint folytonos egészről, vagy pláne hungarus irodalomtörténetről beszélni. Ugyanannak a műnek egészen más lehetett a funkciója, értéke a szlovák és a magyar irodalomban.

Azért látszik szükségesnek ilyen éles hangsúlyt tenni a történelmi — politikai tényezőre, mivel kapcsolataink ennek segítségével is periodizálhatók. A XVIII. század utolsó harmada az egyik, 1945 a másik határpont a három nép viszonyának alakulásában. A nacionalizmus megjelenése előtti korban ugyanúgy — hol békében, hol haragban — éltünk együtt, mint bármely más szomszédos népek. Azután következett az az időszak, mikor kapcsolataink, köztudatunk egészét az jellemzi, hogy — rossz szomszédok voltunk. A felszabadulás utáni barátságunk és megbecsülésnek ezt a kétszázéves ellen-szenvet kellett és kell áttörnie. Kapcsolatainknak ez a fejlődése tükröződik a kötetben? Csak igen elmosódottan. A tanulmánygyűjteményt a XIX. századtól kezdve bizonyos őszintétlenség hatja át: túlsúlyba kerültek a népeinket összekötő szálak, mintha a szerzők az olvasók eleve adott rossz érzését óhajtanák ellensúlyozni. Másfelől nem válik el a felszabadulás előtti és utáni viszony alapvetően megváltozott jellege. A három, az 1945 utáni korszakkal foglalkozó tanulmány [Tóth Tibor: *Cseh és szlovák irodalom magyarul 1945 után*; Zuzana Adamová: *A magyar irodalom cseh fordításban 1945 után*; Magda Štítina: *A magyar irodalom szlovák fordításainak bibliográfiája (1945—1963)*] lényegében hasznos bibliográfia, de közülük csak Z. Adamová cikke próbál meg tanulságokat levonni a hivatalosan baráti viszony következtelen és zökkenőkkel teli realizálódásáról a könyvkiadás és a magyar művek kritikai fogadtatásának terén.

Nem sok haszna lenne kapcsolataink

történetét a kötet alapján most újból végigkövetni. Ehelyett azt a kérdést látszik célszerűnek feltenni: mi értelme van az ilyen komparatizskának? Kettős, mint ahogy az összehasonlítás is durván két fajtájú. Az első a konkrét kapcsolatokkal foglalkozik, a második a párhuzamosságokkal. A két módszer kiegészítheti egymást, sőt, a konkrét kapcsolatok nagy száma mutathatja is az irányt a paralel jelenségek keresésének. A komparatiztika eme két válfaja közül mégis a tipológiára törő módszert kell többre tartanunk. A konkrét kapcsolatok ugyanis mindig csak egy irodalom szereplőire, jelenségeire vonatkoznak, egy irodalomról alkotott képünket teszik teljesebbé, vagy éppenséggel helyezik új megvilágításba. A tipológiai módszer viszont már egy irodalmat is kénytelen törvényszerűségeiben megragadni, a tényeket bizonyos fokig már maga a párhuzambaállítás értelmezi. Ezen felül nagyobb egységek (kelet-európai, skandináv, afrikai stb.) kialakítását is lehetővé teszi, sőt a világirodalom fogalmának illetve történetének értelmezésére is csak így nyílik lehetőség. Ezen a ponton viszont már az irodalomelmélet területére jutottunk: a strukturális-tipológiai párhuzamok révén az irodalmi fejlődés általános törvényszerűségei tárulkoznak fel. S még egy, „gyakorlati” előny: ha nincs konkrét összefüggés, akkor is összehasonlíthatunk típusuk szerint rokon jelenségeket. Emiatt érezzük indokolatlannak Ján Mišianik rendkívül anyaggazdag és jól formált tanulmányának (*Adalék a szlovák—magyar irodalmi kapcsolatokhoz a XVIII. század végéig*) bevezetőjében az alábbi sorokat: „Nagyon nehéz ott olyan elméleti sémákat felállítani, amelyek előírják, hogyan zajlott le a régi irodalom korszakában az irodalmi hatások, kapcsolatok, együttműködés mechanizmusa, ahol az irodalom fejlődéséről nincs elég jelentős irodalmi tényanyag. Ez a XIX. és a XX. század irodalmával kapcsolatban vezethet nagyobb sikerre.” (44.)

A kötet bevezető tanulmányában (*Irodalomink a századok ritmusában*) Julius Dolanský akadémikus óriási tényanyagot összegez úgy, hogy közben ihletett kézzel mutat rá a három irodalom szinkronban vagy aszinkronban levő pontjaira, korszakaira, egészen a XVIII. század feléig, s evvel mintegy kijelöli a további kutatások irányát is.

A többi cikk között egyaránt található kapcsolattörténeti és tipológiai jellegű. Az előbbiek vannak túlsúlyban. Károly Sándor tanulmánya tulajdonképpen fordításkritika (*A huszita mozgalom és a magyar írásbeliség*). A szerző a magyar irodalom egyik korszakos alkotása, az ún. *Huszita biblia* körüli vitákat oldja meg — mintaszerűen. Ugyancsak fordításkritika teszi ki Csukás

István tanulmányának nagyrészt (*A Nyugat lírikusai és a modern szlovák líra*).

Népeink kölcsönös megismerését és megértését elősegítő két irodalmárról szól Miloslava Knappová munkája (*A magyar irodalom két népszerűsítője Csehországban: František Brábek és Gustav N. Mayerhoffer*), s a két világháború közötti időszak haladó gondolkodású mártírjának, Anton Strakanak állít emléket Hana Kindlová. Jaroslava Pašiaková a kapcsolatainkat, de általában a Duna menti népek összefogását szorgalmazó kitűnő, 30-as évekbeli folyóirat, az *Apollo* történetéről számol be.

A két világháború közötti cseh, illetve magyar irodalom másik országbéli visszhangjával három tanulmány foglalkozik. (Arató Endre: *A Szép Szó csehszlovákiai útja*; Kovács Endre: *A cseh költészet visszhangja magyar nyelvtérületen a két világháború között*; Botka Ferenc: *A haladó cseh irodalom visszhangja a Kassai Munkás 1921—1925-ös évfolyamában*.) Az utóbbi cikk igen érdekes a magyar szocialista irodalom forrásának szempontjából. Kár, hogy Botka Ferenc a *Kassai Munkásban* megjelent cseh szerzők értékelésénél csupán a magyar nyelven fellelhető, meglehetősen sovány és szintelen kritikai anyagot vette figyelembe.

A kimondott mirage-kutatásra jó példa Andrej Mráz cikke (*A szlovák—magyar viszony, két szlovák szerző regényében*.)

Mindezeket a kapcsolattörténeti „műfajokat” együttesen műveli három összefoglaló jellegű tanulmány: J. Mišianik már említett cikke, Angyal Endre kissé felületes, az irodalmi fejlődés törvényeinek megragadását még csak meg sem próbáló munkája, mely azonban sok új anyagot mutat be, (Cseh—magyar, szlovák—magyar kapcsolatok a barokk korban), valamint Richard Pražák alapos, tényyszerűségében kifogástalan tanulmánya (A magyarok és a cseh irodalom 1848—1867 között).

Négy tanulmányt sorolhatunk a tipológiaiak körébe. Sziklay László cikke (*Ján Kolár magyar kapcsolatai Pesten*) talán a kötet legkitűnőbb írása. „Műfajában” is újszerű: a mikrofilológia segítségével jut el Kollár irodalomtörténeti típusának kijelöléséig, annak megállapításáig, hogy Kollár átmeneti jelenség, aki irodalomtörténeti korszakok és egy nemzetileg—nemzetiségileg kusza táj mesgyéjén áll. Sziklay tanulmánya nemcsak Kollár megítélése szempontjából fontos, de — éppen mivel Kelet-Európában több s nem is jelentéktelen művész van ilyen határhelyzetben — ösztönöz például szolgálhat a további kutatások módszerét tekintve is.

Milan Pišút Petőfi és Jankó Král' művésze között von párhuzamot, miközben elemzi Petőfi hatását is a szlovák lírikusra.

A tipológiai vizsgálatokkal két irodalom összevetésekor csínján kell bánni. Két irodalom csak ritkán elegendő egy szélesebb koncepció kialakításához. Karel Krejčí tanulmánya (*Az ember tragédiája és Az emberiség eposza*) azzal ejt meg, hogy elkerüli e bukta-tót. A bölcséleti dráma műfaját Madách *Tragédiáján* és Vrchlický fordításán-átköltésén kívül Hugo, Machar és több lengyel szerző műve világítja meg.

Dobossy László gondolatébresztő cikkének (*Kapcsolataink a XX. században*) az ad különleges jelentőséget, hogy a kötetben szinte egyetlen olyan munka, amelyből napjainkig érvényes tanulságok is levonhatók.

A csehszlovák—magyar irodalmi kapcsolatokat bemutató kötetet összességében emlekezetes állomásnak kell tekinteni a kapcsolatainkat teljes egészében megvilágító szintézishez vezető úton. A két ország tudós gárdája első ízben mérte fel együttes erővel ezt a területet. A kollektív munka fontos tanulságokkal szolgálhat a cseh és szlovák kultúrához fűződő viszonyunk további alakítása és vizsgálata szempontjából, s egyúttal mérce lehet más nemzeti irodalmakhoz fűződő kapcsolataink hasonló jellegű tanulmányozásához.

Bojtlár Endre

JOHANN ANDRITSCH: STUDENTEN UND LEHRER AUS UNGARN UND SIEBENBÜRGEN AN DER UNIVERSITÄT GRAZ (1586—1782)

Ein personengeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der Karl—Franzens—Universität in der Jesuitenperiode. Graz, 1965. Verlag der Historischen Landeskommision. 321 S. (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark. XXII. Bd.)

Koltay-Kastner Jenő Pázmány Péter grazi éveiről írott dolgozata, valamint a Relkovics Neda névsora a grazi egyetem legrégibb hallgatóiról már három évtizeddel ezelőtt felhívták a figyelmet arra a fontos szerepre, amelyet a grazi egyetem a magyar barokk kialakításában és virágkorában gyakorolt. Bár a felismerésekre alkalomadtán irodalomtörténetírásunk szívesen hivatkozott, azonban csak ezután, Andritsch könyvének megjelenésével mérhetjük le e befolyás jelentőségét igazán.

Andritsch a grazi egyetem *Matricula*-i két kötetét (1586—1771, 1771—1828) a *Promotio* Könyveit, az egyetemi internátusa, a *Ferdinandum* tanulóinak anyakönyvét (1588—1684), és a seckauai püspökség „*Ordinationsprotokolle*”-jait, vagyis az egyházi rendeket elért egyetemi hallgatók névsorát használta mint kutatásainak levéltári anyagát. A felhasznált irodalomban a magyar anyag bőséges de hiányoljuk, hogy Bedy Vince győri, Kollárlányi Ferenc esztergomi és Wagner József nyitrai káptalantörténetét nem használta, ezeknek segítségével a tanulók életrajzi adatait teljesebbé, pontosabbá tette volna.

Kassai István jezsuitát 1586-ban találják elsőként a tanulók között, aki október 29-én lett baccalaureus és később az egyetem tanára. Utána a tanulók hosszú sora következik, 1586—1782 között összesen 1455, Andritsch rendkívül szemléletes táblázatban csoportosítja évenként és azután összegezve a hallgatókat. Az 1455 tanulóból 469 jezsuita, 129 más egyházi, 93 főnemesi 449 nemesi és 116 polgári eredetű. 774-nek azonban hiányzik a társadalmi eredete. Figyelemre méltó a származási hely szerinti megosztása. Dunántúli 589, felvidéki 215, erdélyi 59,

horvát 76, de itt már csak 486 tanuló adata hiányzik. A könyvhöz mellékelt térkép a helyekhez rögzíti a táblázatban összefoglalt anyagot. Egy pillantás a térképre meggyőz, hogy az egyetem hatása az egész országra kiterjedt egészen a Székelyföldig. De a legnagyobb hatása a Dunántúlon és Horvátországon van. Különösen a Stájerországgal határos Vas, Varasd és Zágráb megyékben igen nagy.

Ha azonban a névsort magát nézzük, megfigyelhetjük, hogy a magyar ellenreformációra milyen hatalmas befolyással voltak a grazi tanulók. 93 főrangú diák feltűnésének egymástánja családjának a reformációtól való elszakadását és annak időpontját is mutatja. A katolikus vallástól el nem szakadt Hosszú-tóti, Zichy, Lippay, Erdődy családok fiai után az 1620-as évektől jelennek meg az ország jóformán minden vidékéről a Rákóczy, Csáky, Forgács, Eszterházy, Zrínyi, Batthyány, Sennyey, Drugeth, Széchy, Pálffy, Draskovich, Nádasdy stb. családok fiataljai, akiknek megjelenése a Grazban tanult főpapokkal egyetemben birtokaikon is az ellenreformáció győzelmeit jelenti. A XVIII. században a főrangúak elmaradnak, csak néhány, nyugat-magyarországi mágnás fordul meg Grazban tanulmányai során. Ekkor inkább a nemes-ség, különösen a dunántúli közép-nemesség és a korábban csak elenyésző számban jelentkező polgárság fiai tanulnak itt. Andritsch táblázata és térképe kitűnően illusztrálja a grazi egyetem jelentőségét.

Természetesen a tanulók és tanárok névsorát vizsgálva bennünket elsősorban a magyar irodalomra gyakorolt hatása érdek-el. Kik azok, akik a grazi egyetem indításával lesznek irodalmunk munkásai? Az élen